

CHOL KONSEPTINING BADIY TALQINI

Khasanov Khusniddin Kamol o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti assistenti

[*hasanovhk1993@gmail.ru*](mailto:hasanovhk1993@gmail.ru)

Kalit so'zlar: *konsept, lingvokulturema, obrazli, metaforik, ifoda plan, mazmun plan, obrazli komponent, chol...*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada konsept termini, uning lingvokulturemadan farqi, ifoda va mazmun plan, mental tushunchalar, milliylik bilan bog'liq jarayonlar haqida fikr bildiriladi. Abdulla Oripov ijododa "chol" konseptining o'rni, obrazli komponentlari haqida to'xtalilgan.*

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ СТАРИКА

Ключевые слова: *концепт, лингвокультурема, образный, метафорический, план выражения, содержательный план, образный компонент, старик...*

Аннотация: *В данной статье высказывается мнение о термине концепт, его отличии от лингвокультуремы, экспрессионном и содержательном плане, психических понятиях, процессах, связанных с народностью. Абдулла Орипов рассказал о роли концепта «старик» в его творчестве, его образных компонентах.*

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE OLD MAN'S CONCEPT

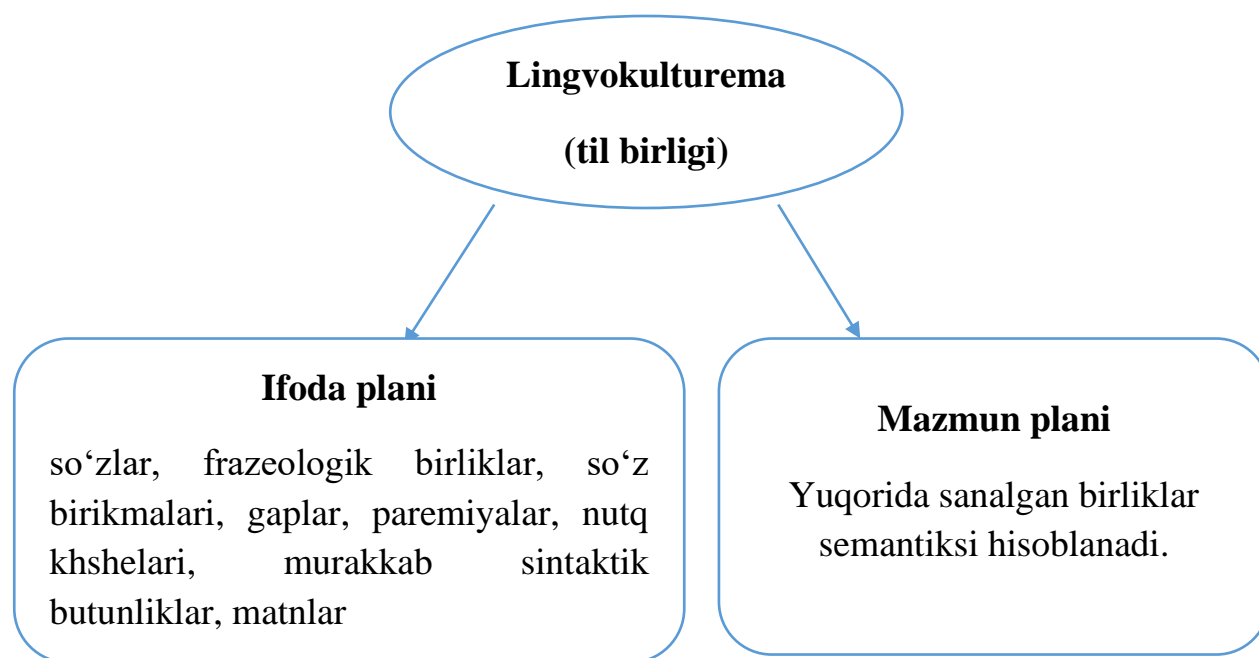
Key words: *concept, linguistic culture, figurative, metaphorical, expression plan, content plan, figurative component, old man*

Abstract: *This article expresses an opinion about the term concept, its difference from linguoculture, expression and content, mental concepts, processes associated with nationality. Abdulla Oripov spoke about the role of the "old man" concept in his work, its figurative components.*

Kirish. Til nafaqat aloqa vositasi, balki borliq - olamning ongimizdagi tasvirlari yig'indisi hisoblanadi. Bu holatni biz "tushuncha" termini orqali ifodalaymiz. Tushunchalar tilda mavjuddir. Biz atrofdagi turli predmet, shaxs va hodisalarning harakati, tashqi belgisi: rangi, shakli, hidi kabi tushunchalarni idrok qilamiz. Ammo bu kabi tushunchalar turli millatlarda turli shaklda aks ettiriladi. Ushbu jarayon til va ma'daniyat tushunchalarining mushtarak ekanligini ko'rsatib beradi.

Bugungi kunda tilshunoslikning asosiy muammolaridan biri hisoblanmish - til va madaniyat tushunchalarining bir-biriga bog'liqligini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, o'zbek tilshunosligida lingvokulturologiya va kognitiv tilshunoslikning tayanch tushunchalaridan biri "konsept" muammolariga qaratilgan tadqiqotlari bilan D.Ashurova, Sh.Safarov, O.Yusupov, A.Abduazizov, J.Yoqubov va G.Mahkamova kabi olimlar salmoqli hissa qo'shib kelmoqda. Bizga ma'lumki, konsept – ong birligi hisoblanadi, shunga qaramasdan ba'zi tilshunos olimlar tomonidan "lingvokulturema" va "konsept" terminlari sinonim sifatida qo'llaniladi. Vaholanki, "lingvokulterema" til birligidir. Bu terminlarning sinonim sifatida qo'llanilmasligi uchun quyidagi chizmani keltirmiz.

Yuqorida keltirilgan chizmadan ma'lum bo'ladiki, lingvokulturema "konsept"dan farqli tushuncha hisoblanadi, konsept faqatgina ongda shakllanadi. Albatta, uning shakllanishi uchun erishilgan bilim, orttirilgan tajriba asosiy planga chiqadi. Jumladan, tilshunos olim Shaxriyor Safarov o'zining "Kognitiv tilshunoslik" kitobida: "konsept asosida tushuncha, obraz va lisoniy ma'no umumlashmasi yotadi, konseptlar inson ongida shakllanadigan turli kategoriyalarning asosini tashkil qiladi hamda ular uchun tayanch nuqta bo'lib xizmat qiladi", - deb yozadi. [Safarov, 2006:17]

Konsept shunday tushunchaki, u dastlab ongda shakllanadi, kengayadi, rivojlanadi; olam haqidagi tasavvurlarning ongda hosil bo'ladigan umumlashmasi hisoblanadi.

Konsept tilda ikki xil ma'noda qo'llanadi: 1) ma'naviy madaniyatning kalit so'zi; 2) so'zning paydo bo'lishiga turtki bo'luvchi birlamchi tasavvur. [Stepanov, 1997:254]. Olimlar konsept tushunchasini qatlamlarga bo'lib o'rganadi. Y.S.Stepanov ta'limotida uchta qatlam mavjud: asl ma'no; (ichki shakl), passiv (tarixiy qism), yangicha ko'rinish (dolzarb va faol qism) [Stepanov 1997:82].

Quyidagi tahlilga e'tibor berylik, har bir lisoniy shaxs olamni obyektivlashtirish orqali ma'lum tushunchalarni obrazli tadqiq etadi. U konseptning "obrazli", metaforik komponentini tashkil etadi. XX asr o'zbek adabiyoti vakillari asarlarida o'rganilayotgan "chol" konseptining qatlamlarini ko'rib chiqishga harakat qildik.

"Chol" o'zining metaforik ifodalanishida qanday ko'rinishga ega bo'lishini aniqlashga harakat qilamiz. Dastavval, chol – aniq tushuncha, shaxsga nisbatan qo'llaniladi. O'zbek tilida kelgan matnlar tarkibida "nuroniylik", "ko'pni ko'rganlik" kabi ma'nolar kasb etadi.

"Chol" konseptining obrazli komponentlari tahlili bir qancha parametrlarda amalga oshiriladi: chastotaliligi, obraz turi, leksemning to'g'ri ma'nosi kabilar. Chol leksemasi o'zbek lisoniy tafakkuri sohibi uchun *nuroniylik* sifatida tasavvur

qilinadi. Unga hurmat, e'zozlash, ko'mak berish kabi munosabatlarda bo'lish tasvirlanadi. Lekin bu ham nisbiy bo'lib, ba'zi hollarda yosh-jins munosabatida chol leksemasining mazmunida ozgina o'zgarish bo'lishi ham mumkin. Masalan, yoshiga nisbatan aqlli yoki aqllilik qilishga harakat qiladigan o'g'il jinsiga mansub bolalarga nisbatan ham chol atamasi qo'llaniladi. Bu esa biz obrazli komponentlari tahlilining leksemaning ma'nolari bilan bog'liq holda yuzaga chiqadigan jarayoni hisoblanadi.

Abdulla Oripov ijodiga mansub "Oila" she'rida chol leksemasi 4 marta qo'llanilgan bo'lib, shoir ushbu jarayonda har bir o'rinda ishtirok etgan chol leksemasiga turlicha obrazni singdira olgan. Bu esa konsept darajasiga ko'tarilgan leksemaning asosiy xususiyatlarini ochib berishga ko'mak beradi.

- *Hoy, siz ham bolani o'ylang-da bundoq...*

Kampir erk berguncha puch xayoliga,

Kapgirni qaygadir ilib, o'sh choq

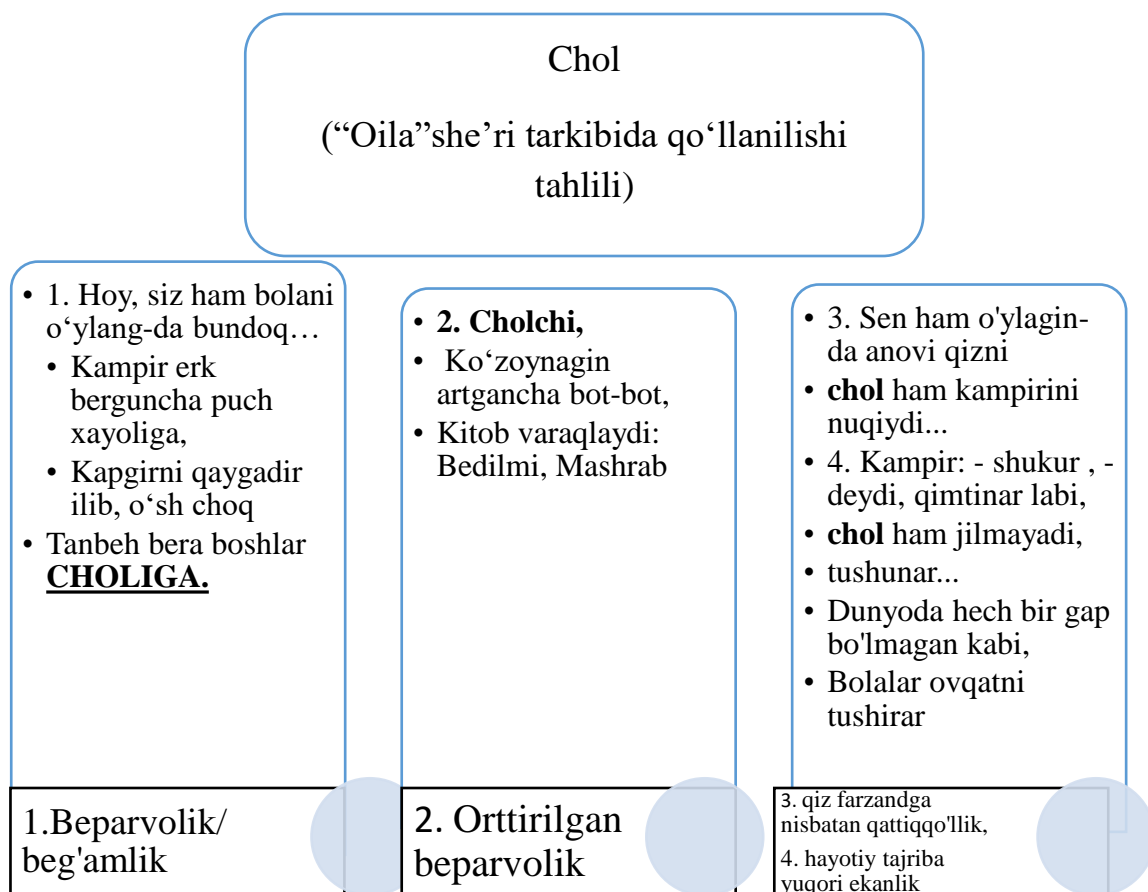
Tanbeh bera boshlar CHOLIGA .[A.Oripov 1987:97]

Ushbu o'rinda erkak jinsiga mansub kishilarga xos bo'lgan beg'amlik, beparvolik xususiyati singdirilgan bo'lsa, keyingi misrada esa ushbu xususiyat orttiriladi:

- *Cholchi,*

Ko'zoynagin artgancha bot-bot,

Kitob varaqlaydi: Bedilmi, Mashrab. Shu jarayonda chol leksemasining obrazlilik komponentlari shakllanadi.

Abdulla Oripov she’riyatida chol leksemasining so‘zda chizilgan, turli ma’no nozikliklarini jamlagan ko‘rinishlaari uchraydi. Shu o‘rinda konseptga berilgan ta’riflardan birini keltirib o‘tmoqchimiz. E.S.Kubryakovaning fikricha: “konsept – mental tuzilma bo‘lib, u turli tarkibdagi va ko‘rinishdagi bilimlar kvanti yoki umumlashmasidir” [Kubryakova, 2003:9].

Xulosa o‘rnida aytishimiz mumkinki, tilshunoslikning milliy madaniyat bilan bog‘liqligi, tilni asl holatida biz faqatgina milliy hududda uchratishimiz mumkinligi, bugungi kunda antroposentrik nazariyaning jadllik bilan ommalashishi inson va uning tafakkuri/ongi kabi tushunchalar bilan bog‘lash imkonini bermoqda. Olamning lisoniy manzarasi har bir tafakur sohibi uchun turlicha kechishi, tilimizda hali tasdig‘ini topmagan va o‘rganilishni talab qiladigan sohalar ko‘p ekanligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: 1997.
2. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. Жиззах: 2006.
3. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Изд-во МГУ, 1996.
4. А.Е.Маматов. Zamonaviy lingvistika. T.:2019.
5. А.Орипов. Йиллар армони. Т.: 1987.
6. <http://ladies.academ.org>
7. <http://ru.wikipedia.org>